

РОЗДІЛ III АМЕРИКАНСЬКИЙ ЧИННИК У РЕЛІГІЙНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ

Л.Филипович*

АМЕРИКАНІЗАЦІЯ РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ УКРАЇНИ ЯК ПРОЯВ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СВІТУ

Кінець ХХ ст. в релігійному житті українського народу позначився кардинальними змінами: стрімко зросла мережа релігійних організацій, збільшилася кількість віруючих, Церква із переслідуваної і упослідженої владою інституції перетворювалася на активний елемент соціуму, почавши шукати порозуміння із новою державою, відповідне до її статусу місце у суспільстві. Національне піднесення збіглося із складними трансформаційними процесами, пов'язаними з глобалізацією світової економіки, фінансів, природних і трудових ресурсів, міграції населення, культури, духовної сфери. Все це надзвичайно актуалізувало проблему самоідентифікації України як держави і кожного окремого українця як її громадянина в різних координатах, а особливо духовних. Напрямок пошуків задавався не тільки вкоріненістю і розвинутістю традиційної культури, світогляду, способів господарювання, характером міжособистісних і міжспільнотних відносин, але й орієнтаціями на ті чи інші регіони, країни, які виступали взірцевими, ціннісними для тих, хто визначався. Одним із найбільш популярних на початок 90-х років векторів міжнародної політики, культурної орієнтації став американський. На той переломний момент вплив США був особливо відчутний. Захопленість Америкою стала масовою. Саме з цією країною українці пов'язували демократію, найдосконалішу модель нетоталітарного, вільного, відкритого суспільства, де поважаються права особи, гарантуються всі свободи. Українці в своїх намаганнях утвердити незалежність, без сумніву, сподівалися на США. На хвилі такої проамериканської ейфорії в Україні дуже легко й успішно поширювалося все американське - фірми, президенство, маскультура, етикет, капелани, фаст-фуд, мова, бренди, музика, мода, фуршети, телепередачі і, зрозуміло, релігії. Під останніми ми розуміємо такі віросповідні й обрядові комплекси, які генетично пов'язані з Америкою, засновниками і основними сповідниками яких виступають американці, які за суттю є американськими. Правда, американськість визначається не стільки місцем походження чи ареалом функціонування, навіть не стільки етнічною чи расовою належністю їх носіїв, скільки тими рисами, які роблять їх специфічно американським явищем. В основі будь-якої релігії, яку ми вважаємо типово американською, лежить своєрідний світогляд і світоставлення, які виробилися у такої різнорасової та поліетнічної сукупності, як американський народ, протягом його історії. Це реалізовано в способі життя цього народу, що виражено в мові, системі цінностей, моделях поведінки, політичних та етичних преференціях, естетичних смаках, в цілому - в американській культурі.

Сьогодні вона в Україні найяскравіше представлена американськими релігіями, серед яких: 1) Церква Ісуса Христа Святих останніх днів (ЦХСОД); 2) Церква Христа; 3) різноманітні харизматичні церкви ("Слово життя", "Нове покоління" тощо); 4) Церква сайєнтології; 5) Наука розуму; 6) Християнська наука; 7) місія "Сім'я" ("Діти Бога") та ін. Останні дуже часто в Україні відносять до так званих нових релігійних течій.

* Завідувач відділом проблем релігійних процесів в Україні Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України, д.філос.н., професор.

Сьогодні вона в Україні найяскравіше представлена американськими релігіями, серед яких: 1) Церква Ісуса Христа Святих останніх днів (ЦІХСОД); 2) Церква Христа; 3) різноманітні харизматичні церкви (“Слово життя”, “Нове покоління” тощо); 4) Церква сайєнтології; 5) Наука розуму; 6) Християнська наука; 7) місія “Сім’я” (“Діти Бога”) та ін. Останні дуже часто в Україні відносять до так званих нових релігійних течій.

Але для України це не перше знайомство із американськими релігіями. Ще у II половині XIX – на початку XX століття тут з’явилися баптисти, свідки Єгови, адвентисти та ін., які в свій час сприяли американській протестантизації Східної Європи. Але про ці історичні впливи вже і не згадується, оскільки ці церкви вповні адаптувалися до конкретних умов, набули послідовників серед українців, поступово втрачаючи власне американське обличчя.

Релігійні організації останньої хвилі протестантизації дуже різні, хоча вони й об’єднані спільними рисами. Американські релігії в сучасній Україні – це релігії переважно християнського коріння, як правило, спільноти протестантські, що виникли в Америці, виростили із євангелічних рухів, всмоктали в себе сформовані вже на американській землі відмінні від протестантської Європи ознаки, активно використовують американську історичну спадщину, досягнення науки, техніки, інформаційного суспільства, маскультури.

Аналізуючи релігійні процеси в Україні межі XX і XXI століть, перш за все задумуємося над **причинами** успішного поширення релігій (церков) американського типу серед українців. Як і багато інших, нових для України релігійних течій, американські релігії прийшли в Україну в особливий період історії української держави, коли після багаторічної фактичної заборони сповідувати будь-яку релігію народу повернули право (скоріше народ сам собі повернув право) бути віруючим. Але, на відміну від традиційних церков, які використовували для свого утвердження і відновлення прав *історичні аргументи* (вибір християнської віри князем Володимиром в давні часи, вкоріненість православ’я в культуру і менталітет народу, накладання і тісний зв’язок етнічного і релігійного в історії України, репресивність радянської влади щодо віруючих, ореол мучеництва Церкви тощо), американські церкви мали віднайти для цього інші важелі. Традиційні аргументи протестантських рухів щодо зрощення церковної і світської влад, обюрокрачування традиційних церковних структур не спрацьовували, тобто сила негативізму, яка успішно використовувалася в католицьких європейських країнах (відомо, що протестантизм й виріс на критиці католицької церкви), в країнах православної орієнтації не була успішною. Тому американці пішли шляхом позитивації свого вчення, не протиставляючи себе православ’ю чи греко-католицизму, навіть класичному протестантизму, а говорячи про те, що ви можете належати до будь-якої церкви, але потрібно відродити Христову віру. Місіонери підкреслювали, що вони не мають намірів наvertати людей до якоїсь церкви, а тільки до Бога, що можливо тільки через активну євангелізаційну проповідь, освіту.

Не останньою для успішного поширення американських релігій постала криза в традиційних церквах, конфліктність у відносинах між ними. Американські релігії зразу ж визначили свою позицію: бути поза внутрішньорелігійним конфліктом в Україні, не втручатися в міжконфесійний конфлікт, не займати в ньому чинюю сторону, не виправдовувати і не засуджувати, чим і привабили багатьох українців, що стомилися від десятиліття жорстоких протистоянь. Люди шукали духовних шляхів спасіння, а, зустрівши на ньому віросповідний розбрат, частина з них відвернулася від участі в продовженні, навіть ескалації конфліктів на релігійному ґрунті. Люди не бажали чути, хто правий і хто ні в цій складній і заплутаній історії взаємин різних церков і їх вірних. Не будучи глибоко обізнаними щодо богословських тонкощів,

вони хотіли дізнатися про Біблію, слово Боже, священні писання, але вже не від розділених вірою православних. Та й православні церкви взагалі не стільки вчать християнству, скільки показують його в обрядах, іконах, богослужінні. Тому багато українців вперше почули про Христа в інтерпретації американського проповідника, прочитали про нього з одержаної від місіонера Біблії чи книги американського автора, але вже в контексті американського світобачення.

Така свобода у виборі джерела віри, проповідника Божих істин, кола спілкування щодо релігійних питань підкріплювалася настанням свободи і в інших сферах. Приклад релігійної свободи, яка існувала в найдемократичнішій країні світу, надавав надії віруючим. Американські протестантські релігії сприймалися як революційні рухи, що виростили як бунт проти догм, проти зовнішніх рутинних обрядів, історичних традицій, передання. Думка про те, що протестантом бути легко, оскільки від них вимагається тільки віра, тішила багатьох з тих, хто цінував духовну свободу, право на вибір. Романтичні настрої перших років незалежності України сприяли значному кількісному припливу в нові – американські – релігії нових adeptів.

Обмежуючи аналіз причин успішного поширення АР лише названими, ми свідомо не зупиняємося на інших, більш загальних причинах, бо це вже достатньо повно зроблено в нашій релігієзнавчій літературі щодо нових релігійних рухів, а лише акцентуємо переважно на тому, що має пряме відношення саме до американських релігій.

В новітньому поширенні американський релігій в Україні можна виділити 2 етапи: екстенсивний, який припадає на кінець 80-х-середину 90-х років ХХ ст., та інтенсивний, що розпочався із середини 90-х років і пов'язаний із певною стабілізацією стрімкого зростання релігійних громад.

Перший період характеризується як великим впливом, так і не меншим відтоком віруючих. На той час церкви нагадували табори для переміщених осіб – тисячі снували туди-сюди. Люди приходили і йшли з різних причин. Але головне, що визначало подальше перебування людини в церкві після періоду романтичного захоплення, чи ця релігія відповідає її зовнішнім і внутрішнім потребам, чи здатна людина дотримуватися всіх тих приписів, які сповідаються даною релігією, зокрема, чи здатна вона важко працювати над собою, ходити на зібрання, слухати проповіді, читати біблію?

Тому то другий етап – це вже етап відбору дійсно віруючих з випадково зайшлих до церкви, етап сутнісної трансформації вірних, їх якісного внутрішнього зростання, утвердження і зміцнення у вірі. Це етап організаційного оформлення громад, здобуття себе серед інших, висування лідерів, але вже з українців. Все це визначає особливості сучасного стану американських релігій (церков) в Україні.

За статистичними даними, серед майже 30 тисяч зареєстрованих в Україні на 1 січня 2004 р. релігійних організацій таких, що ми можемо віднести до групи т.зв. американський релігій, нараховується 1052, не беручи до уваги 285 місій, більшість з яких американського християнського походження (наприклад, Південна баптистська конвенція США, Благовіст тощо). Тобто американські релігії в релігійному полі України складають лише 3,5%. Цими організаціями охоплено не більше 1% населення. Порівнюючи із російськими релігійними впливами, зокрема із поширеною УПЦ МП, яка має 10 тис. громад, що складає 30% від усіх громад, можна висувати, що в українському поліконфесійному середовищі доля американських релігійних течій і рухів незначна, відповідно американський релігійний вплив є мізерним. Статистичні дані не свідчать про надто швидкі темпи проникнення в Україну нових для неї релігій, в т.ч. і американських. Але рік від року питома вага нових течій взагалі і американських зокрема хоч і повільними темпами, але все ж зростає: якщо на 1995 рік ми фіксували лише 1 відсоток зареєстрованих неорелігійних організацій, то в 2000 їх - вже біля 3-х відсотків, зараз – біля 5-ти. При збереженні нинішніх темпів

зростання неорелігійних громад через 15-20 років кількість нових релігій в Україні може скласти до 10 відсотків від загальної кількості діючих організацій. Це суттєво змінить релігійне обличчя України, бо це станеться за життя одного покоління (1990-ті – 2020-ті).

Як корелюються ці показники із зростанням всієї мережі релігійних організацій в Україні?

Якщо 1989 р. визнати роком релігійного буму в Україні, коли була зареєстрована державними органами рекордна кількість всіх громад, то в наступні два роки спостерігається спад приросту релігійних організацій. В 1992-1993 рр. відзначаємо їх певну стабілізацію з подальшим дуже незначним приростом – 2-5% щорічно. Такі загальні закономірності в зростанні всієї кількості релігійних організацій в Україні не відносяться до новітніх рухів, приріст серед яких лише з 1991 по 2001 рр. склав в середньому 500 відсотків.¹ Подібні процеси відбувалися і в неохристиянському середовищі. Так, Церква Півного Євангелія з 1991 по 2003 рр. зросла з 3 громад до 452. Відповідно релігійні громади харизматичного напрямку за цей же час зросли з 17 до 291. Церква Ісуса Христа Святих останніх днів за десять років утворила в Україні 56, а Церква Христа 105 своїх організацій.²

Треба відзначити специфіку в географічному поширенні нових, в т.ч. і американських релігій. Ми можемо говорити про їх регіоналізацію, їх локалізацію по відповідних районах України. Розподіл нових течій за регіонами кардинально відрізняється від поширення традиційних конфесій. Захід, найрелігійніший район України, де розміщено біля половини всіх релігійних громад, найменше відчуває на собі вплив новітніх рухів. Південні та східні області України, місто Київ нині є регіонами найінтенсивнішого їх поширення. В 2000 році найбільша кількість неорелігійних організацій діяла в Донецькій (211), Запорізькій (63) областях, в Криму (61), місті Києві (101), які значно поступаються західним областям за загальною кількістю релігійних громад взагалі. Водночас у Львівській області серед 2674 громад тільки 17 відносилися до неорелігійних утворень, в Івано-Франківській з 1199 - 5, в Закарпатській з 1459 - 8, в Тернопільській з 1548 - 4, у Хмельницькій з 1352 - 19. Основна мережа релігійних неорухів знаходиться на Сході і Півдні України й продовжує зростати саме тут переважно за рахунок цих в минулому надто затежованих регіонів. У відсотку до загальної кількості існуючих релігійних організацій в Україні нові релігійні течії порегіонально поширилися так: Волинь – 0,2%; Північ – 0,8%; Слобожанщина – 0,25%; Галичина – 0,14%; Поділля – 0,33%; Степ – 0,6%; Закарпаття- 0,46%; Подніпров'я – 0,64%; Схід – 1,2%; Буковина - 0,1%; Південь - 0,6%; Крим – 0,3% (Релігійна панорама. – 2003. – №5). Ще більш наглядним будуть розрахунки, які зроблені при визначенні відсотку новотворів відносно кількості релігійних організацій регіону. Найменша питома вага нових течій на Галичині (0,7%), потім йдуть Волинь – 2,1%, Буковина – 2,2%, Поділля – 2,55%, Північ і Слобожанщина (по 5,8%). Групу вищесередніх показників по Україні відкриває Крим – 7,6%, Південь, Закарпаття і Степ дають по 8%. Найбільш насичені новими релігіями Подніпров'я, де серед всіх зареєстрованих релігійних громад їх нараховується понад 10 %, і Схід (Луганська і Донецька обл.) – з найвищим показником в 19,1%.

Як бачимо, поширення новітніх течій носить не всеукраїнський, а регіональний характер і залежить від наявності й сили традиційних церков. Американські релігії віднаходять територію для свого поширення в найменш релігієзованих регіонах України, що дає підстави стверджувати, що основними послідовниками

1

Див.: Релігійна панорама. - 2001. - №3. - С.61-66.

2

Релігійна панорама. – 2004. - №2. – С.68-72.

американських релігій стають не віруючі в минулому чи прихильні до якихось церков люди, а переважно колишні атеїсти або агностики.

Американські релігії, як і взагалі нові течії, поширені в містах і то переважно центральних та південно-східних областей України. Зруйнована внаслідок урбанізації традиційна релігійність, як і весь традиційний уклад життя з його особливим впливом громадської думки на поведінку людини, виявилися найкращим ґрунтом для поширення саме нових релігій з їх неприйняттям традиції. Показово, що у Львівській області, де проживає біля 3 млн. громадян України, зареєстровано 2674 релігійних громади, а в Києві, який за населенням дорівнює Львівщині, лише 663. Тому, з'явившись як міський феномен, новітня релігійність зберігає цю характеристику й понині.

Такий статистичний огляд нових, в т.ч. американських, релігій, що фіксує їхню присутність в українському суспільстві, не дає підстав ані перебільшувати, ані применшувати їхнє значення в релігійному житті, духовному розвитку сучасної України. Нові релігійні організації активно займаються просвітою, в прямому сенсі цього слова несуть слово Боже в маси, привертають увагу простих людей до проблем духовного життя, стимулюють їх вивчати релігійну літературу, особливо Біблію. Але їх участь в цих процесах майже пропорційна їхній присутності в релігійному просторі.

Незважаючи на різні причини двох хвиль американізації релігійного життя України, можна виокремити певні риси цього процесу. Серед них ми назвемо такі, які характеризують поширення будь-якого протестантського руху (на відміну від православ'я чи католицизму) і які нині знову артикульовані. Крім того, в новітній протестантській американізації України присутні такі тенденції, які притаманні будь-якому американському впливові. Але, аналізуючи найсучасніші американські релігійні явища, відзначаємо появу в них абсолютно нових ознак, які говорять про трансформацію самої американської релігійності. Американські релігії, поширюючись по всьому світові і претендуючи на глобальність, зазнають одночасно й вплив інших культурних ареалів, в даному разі українського, що корелює типову АР.

Американським релігіям, на нашу думку, притаманні місіонерськість, проповідницькість, текстуальність, персоналістична спрямованість, навчальність, праксеологічність, солідарність, благодійництво, демократичність, мирянськість, аполітичність, технологічність. В українському конкретно-історичному контексті вище названі риси американських релігій виявлялися надто суперечливо. Серед конструктивних ознак, що матимуть позитивні наслідки для релігійного (і не тільки) життя України, назвемо наступні:

- американці своєю активною місіонерською діяльністю відродили первісну - місіонерську - природу християнства, нагадали традиційним церквам про найважливіше покликання християн – через проповідь нести Євангеліє всім народам. Під впливом американських християн більшість традиційних церков почали створювати місіонерські відділи, активізувати мирянські місіонерські рухи, проводити з'їзди православних місіонерів, видавати відповідну літературу;
- американці викликали, проснули в українців зацікавленість Біблією, спонукаючи її не тільки бачити, але й читати, вивчати, використовувати, пропагувати;
- АР продемонстрували практичність християнства, показали, що релігія не тільки теорія, але й практика, утвердили образ практикуючого християнина;
- АР привнесли і наше життя англійську мову як мову священних текстів, богослужінь, молитов, церковного спілкування, спілкування віруючих;
- АР виступили як дипломатичні інституції, через які протестантська держава спілкується із православною державою, а особливо як інституції народної дипломатії, через які прості люди, а не тільки лідери, прагнуть

взаєморозуміння, єдності в вірі, добрих стосунків між цілими родинами, що спілкуються не тільки як совірники, але й як представники двох країн;

- завдяки своїй глобальній присутності в світі АР ввели Україну в світовий релігійний простір, культурно адаптуючи українців до вселюдського контексту;
- АР сприяли західному (європейському) вибору українців, ставши протиположністю Росії із її московським консервативним православ'ям, коли створилася можливість порівняти і свідомо вибрати, додатково спираючись і на релігію, східну або західну орієнтацію;
- АР актуалізували важливу соціальну функцію церкви – опіки над нужденними (духовно і матеріально) через надання соціальної і гуманітарної допомоги;
- АР подали реальний приклад демократизму, поваги до людської особистості, виступили гарантом демократичних процесів в Україні; підняли значення релігійної свободи, права на свободу совісті, свободу світоглядного, в т.ч. й релігійного вибору, можливості права, релігійних організацій, віруючої людини в утвердженні свободи релігій;
- АР реально змінили світогляд віруючих, відношення до себе, світу, інших людей, до життя: замість колективного несвідомого приходить відповідально індивідуально свідоме;
- АР показали можливі нові форми організації духовного життя;
- АР, зрештою, виконали роль ферменту сучасного релігійного життя українців, чия релігійність актуалізована завдяки американцям-християнам.

Перераховане можна сприймати як реальні здобутки (і то не всі), які принесли із собою АР і які отримала Україна від присутності АР в її релігійному полі. Але сама ця присутність АР і їх конструктивність поставили ряд питань, створили ряд контроверсійних ситуацій, які не можна не бачити і про які не можна не сказати.

Статус будь-яких релігій в Україні регламентується “Законом про свободу совісті і релігійні організації”, за яким всі релігії рівні перед законом. Але між законодавчою нормою та її реалізацією в складному релігійному процесі в Україні існує багато суперечностей. *Про що йдеться у зв'язку із поширенням американських релігій?*

За останні 15 років релігійна карта України, яка раніше була обмежена лише “дозволеними” 9 конфесіями, суттєво збагатилася, релігійне життя українців урізноманітнілося. Але це посилює релігійну гетерогенність українського народу, розділеність українського суспільства за релігійною ознакою. До різнополітичності, поліетнічності додалася ще й і полірелігійність. Зростаюча кількість релігійних течій і центрів (з 9 до 120) свідчить про плюралізацію суспільної свідомості, релігійного світобачення зокрема. З одного боку, в житті народу України створена унікальна ситуація реального (практичного) релігійного і світоглядного плюралізму, а з іншого – це загрозовано для відносної релігійної гомогенності українського суспільства, яку навряд чи вдасться зберегти, якщо Україна усвідомлює себе частиною світового, зокрема європейського, співтовариства. Останнє давно вже характеризується як полірелігійне. З одного боку, так, плюралізація зрештою сприяє демократизації держави, входженню України до світової спільноти, яка давно вже не є монорелігійною (навіть Європа, де, на відміну від Америки, існують історичні, традиційні, базові релігії), а з іншого – розмивають етнічну ідентичність, створюючи тим самим так звану проблему конфлікту ідентичностей. То чи ж сприяють релігії американського походження духовній консолідації нації, чи не створюють вони плутанину в релігійній сфері, в якій сучасному віруючому важко зорієнтуватися?

Саме завдяки новим релігіям ідейний і екзистенційний простір України збагатився нетрадиційними підходами і способами життя, що будуються на інших

світоглядних засадах, ніж ті, що були притаманні українцям від роду. Присутність нових, альтернативних релігійних явищ струснула традиційний світогляд, спосіб мислення, традиційні устої українського суспільства. Українці побачили, що є ІНШЕ, і воно не завжди гірше від українського. За кожною нетрадиційною релігією стоїть інша культура, інші стереотипи, які не збігаються з автохтонними. Світоглядна революція відбувається не просто в змінених умовах, а в умовах ринкової конкуренції. Не дарма сучасну ситуацію вибору релігій порівнюють з маркетом, де попитом користується дешевший і якісніший товар.

Плюральність створює умови вільного вибору релігій, але ці умови не рівні для традиційних і нових релігій (відомо, що перші певною мірою підтримуються владою, особливо місцевою, а більшість АР - Америкою).

АР утвердили повагу до прав людини на особистий вибір, але при цьому відсутній баланс інтересів особи і спільноти, що призводить до нехтування загальнонаціональних пріоритетів.

АР пропонують нові трактування, нові концепції, дещо нове розуміння життя і світу, Бога і людини, чим створюють, без сумніву, певну загрозу традиційним релігіям, традиційній духовності, традиційному способу життя. Самі АР, базуючись на певній традиції, як правило, чужій для українців, надають можливість познайомитися з іншим світом, з іншими культурами, привчаючи українців до толерантного співжиття з іновірцями. Але постає питання - чи не призводить це до негациї українських традицій, чи не виступають АР невільно додатковою можливістю розсварення своїх із своїми, розмиття поняття єдиної церкви, єдиної нації, єдиної культури тощо. Не будучи наслідком внутрішнього розвитку українських релігій, чи перетворюються АР з часом на рідні для духовного життя нації релігії?

Демонструючи новітню форму співіснування різних релігій, АР подають приклад того, як можна жити за новими правилами – не в ситуації постійного конфлікту, а в режимі діалогу. Але при цьому, зрозуміло, АР використовують виключно американський досвід, а чи він спрацьовує в Україні?

Пропагуючи ідеї родини, поваги до батьків, АР невільно вплинули на загострення проблеми поколінь. Деяким українським батькам так хотілося, щоб діти успадкували заборонену комуністичним режимом віру, щоб держава релігійно зміцніла за рахунок однієї церкви. Вони і так не розуміють молодь за її дещо нові життєві орієнтації, а тут з'являється ще додатковий дратівливий момент у відносинах “батьки-діти” – світоглядний, що свідчить про більш глибокий розрив традиції, багатовікової духовної спадщини, культурної неперервності поколінь.

Тим не менш, АР, успішно справляючись з духовними, соціальними проблемами, виявилася достатньо функціональною: крім звичайних (комунікативна, інтеграційна, компенсаційна тощо), релігії американського коріння виконували в українському суспільстві ще й специфічні функції (дипломатична, міжкультурного спілкування, англоїзаторська тощо). Але розширюючи функціональність релігії в соціальній, культурній сфері, чи не втрачаються від цього АР як власне релігії? Чи залишається там віросповідна компонента, а чи тільки надаються послуги на віросповідні потреби споживача-віруючого? Де, власне, межа релігійного і нерелігійного, білярелігійного або навіть псевдорелігійного?

Незважаючи на збільшення все нових неофітів, появу все нових церков, АР не здатні охопити духовним впливом більшу частину українців, які в основній своїй масі залишаються все таки поза конфесіями, ставляться до релігії індиферентно, незважаючи на проповідницькі та організаційні зусилля як традиційних церков, так і нових течій. І це при тому, що кількість місій в Україні тільки за 1991-2001 роки збільшилася в 10 разів (з 20 до 214), а чисельність священнослужителів в релігійних організаціях зросла з 9773 в 1992 році до 22626 осіб в 2001 р., тобто в 2,3 рази.

Американці не розуміють загальну байдужість українського суспільства до релігійних питань, хоча всі тільки й говорять про духовність українського народу. Вони не розуміють лінивість і пасивність українців в духовній сфері. Вони ніяк не можуть збагнути ту прірву, яка існує між високими українськими намірами і мізерним втіленням, між природною працьовитістю українців в сфері матеріальній і паталогічним неробством в сфері духовній.

Американці не розуміють, *що* не можуть поділити між собою традиційні церкви, православні і католики, всі українські християни, якщо стільки роботи для всіх. Як християни, вони хотіли б братських відносин, а їх ненавидять гірше за язичників. Відсутність солідарності в суспільстві, особливо щодо загальнонаціональних завдань, штовхає АР до штучної ізоляції, сектантства.

Американці не розуміють, чому їх, таких релігійних, моральних і соціально активних, які всяк допомагають не своїй державі, працюють на неї безкоштовно, піднімають духовний рівень її народу, ця держава не тільки не цінує, не дякує, але й дискримінує (не реєструє, забороняє, не пропускає). Звикши до того, що підтримка держави у релігійній діяльності не є обов'язковою, американці на перших порах і не прагнули мати будь-які контакти з нею. Незалежність від держави виглядала як норма демократичного суспільства. Але недовга історія переконала американців, що в Україні церква повинна мати зв'язки з державою. Тому АР дрейфують від політики нейтральності щодо держави в бік формування дипломатичних (далеко не партнерських!) відносин з нею: налагоджується зв'язок із місцевими органами влади, центральними її офісами, державними установами, громадськими організаціями. Якщо для релігії в Америці важливим є те, як *люди* сприймуть церкву, мас-медіа, то для американських релігій тут, в Україні доленосним є те, як держава зреагує на ту чи іншу церкву, бо від цього залежить успіх церкви, статус її вірних. Американці, зорієнтувавшись на персональний, а не інституційний підхід у стосунках, чітко визначили впливових людей в державі і поступово добиваються прихильності державних службовців, депутатів, керівників місцевих органів влади, бізнесменів. Але американцям все одно не зрозуміло: навіщо їм у державі, яка конституційно проголосила відокремлення від себе церкви, тим самим створивши безпрецедентні умови для більш вільної присутності, активності релігійних громад в суспільстві.

Нарешті, як пояснити американцям, які з особливою шанобливістю ставляться до законів, міжнародних договорів, що Україна, підписавши міжнародні угоди, заяви, хартії щодо свободи совісті і релігії, порушує і чинне законодавство, і міжнародні декларації не від злої волі, а від неосвіченості деяких державних службовців, що ніяк не сприяє авторитету нашої держави на міжнародній арені.

Такі непрості умови існування орієнтують АР на зміну своєї стратегії і тактики в Україні. В останні роки громади акцентують увагу на інтенсивності свого розвитку, працюють над якісними показниками своєї присутності в суспільстві. Вони нині не стільки прагнуть залучити в свої спільноти нових вірних, скільки підняти духовний рівень вже наявних членів. Тут є певні досягнення: налагоджено видання своєї літератури, відбувається підготовка українських проповідників, ведеться індивідуальна робота з кожним віруючим, залучення його до навчання, підвищення його культурного, освітнього, богословського рівня. АР виступають за активну присутність віруючого в житті громади і суспільства, успішну адаптацію до конкретного етнокультурного середовища. Можна сказати, що зараз громади АР переживають *етап активного пристосування*. Це надзвичайно піднімає їх творчий дух. На зміну строгій регламентації, обмеженням в діяльності, життю за чіткими вказівками керівників громад, які були необхідні раніше для їхнього виживання, приходить деяка лібералізація, заснована на принципі не обмеження чи виключення, а виправданої дозволеності і додатковості. Цінується ініціатива, пошук ефективних способів роботи з різними верствами населення,

хоча, без сумніву, постійний і повсемісний контроль з боку керівних органів конфесій або церков все ще зберігається.

В зв'язку з цим постала проблема свободи в релігії, проблема визначення тих меж людської творчості в релігійній сфері, які дозволені в тій чи іншій традиції. Найбільш успішними і стабільними виявилися ті, які віднайшли розумну міру між новаторством і консерватизмом. Але дискусії в самих громадах продовжуються, часто в гострих формах явного незадоволення щодо політики керівництва, його стратегії релігійного розвитку і вибору тощо.

Незважаючи на певну настороженість українського суспільства щодо допомоги з боку іноземців, яка все ще сприймається на рівні втручання у внутрішнє життя країни (українцям важко зрозуміти природу благодійництва), все таки вдалося досягнути успіхів і в цій справі: медичне обладнання для лікарень, ліки для хворих, коляски для інвалідів, одяг та їжа для соціально вразливих верств населення, антинаркотична пропаганда і допомога, соціальні центри допомоги тощо. Не на один мільйон доларів американці надали цієї допомоги, лєвова частка якої прийшла через АР, але українська громадська думка налаштована проти АР. Показово, що преса, така вільна і незалежна, майже нічого не повідомляє про благодійництво АР, взагалі про цю сферу діяльності якоїсь нової релігії. Більше того, нікого не дивують статті типу “Плюс мормонизация всей страны” (“Слава Севастополя”) або “Чи стане Україна Східною Мормонією” (“Молодь Черкащини”). І це після 10 і більше років присутності АР в Україні.

Проте навіть мовчазна присутність в релігійному просторі України АР зробила свою справу. Сфера міжконфесійних відносин дуже повільно, але піддається змінам: замість відкритої критики з боку православних (особливо УПЦ МП, яка в АР бачить руйнівника, глобаліста), греко-католиків, деяких протестантів утверджується більш спокійне сприйняття реальності: чи то вже звикли, чи то вирішили, а де дітисся, чи то бачать, що нічого поганого АР не роблять. Але дружби й довіри між традиційними і новими християнами в Україні ще немає. Важко взагалі очікувати, що традиційні церкви колись полюблять АР як братів, але поступово все ж приходять усвідомлення якоїсь далекої спільності за релігійною ознакою. АР декілька разів прагнули до кооперації, подавалися із заявами до Всеукраїнського церковного об'єднання, що діє при Держкомітеті релігій, але реакція одна: іудеїв, мусульман, буддистів приймаємо, а неохристиян – ні. Деякі церкви переконані в тому, що існування в одному релігійному і духовному просторі різних релігій, конфесій, релігійних громад – реальність, тому почалися пошуки форм толерантного співіснування між ними. Останні завершилися утворенням фактично альтернативної державній Міжконфесійній Раді Церков, яка складається тільки з традиційних релігій і церков, структури для об'єднання релігійних меншин – Української Асоціації Релігійної Свободи (УАРС). Утворення УАРСу в Україні є певною реакцією невідомуючих і маловпливових релігій, які стурбовані поправлінням українського суспільства щодо нових релігій, можливістю втрати демократичних досягнень українського законодавства, державно-церковної політики в сфері свободи релігії, утвердження толерантності й терпимості в суспільстві.

На початку діяльності АР в Україні гострою була мовна проблема. Більшість нових релігій прийшли в Україну переважно з англійських країн або ж через західних посередників, тому мовою богослужби, організаційної діяльності була, як правило, англійська (з перекладом частіше на російську, ніж українську), незрозуміла для більшості їх українських неофітів. На відміну від Заходу, де знання англійської мови кращі і де мовна адаптація відбувалася скоріше і природніше, Україна мала здолати цей мовний бар'єр, що сповільнило процес утвердження тут АР. Зрештою це призвело до того, що, з одного боку, зріс інтерес до англійської мови, відповідно побільшало в громадах людей, які розуміють і використовують її, а з іншого - самі неорелігійні організації почали видавати свою віроповчальну літературу, вести

проповіді рідною українцям мовою. Так, Церква Ісуса Христа Святих останніх днів підготувала український переклад "Книги Мормона". Подібний процес спостерігається нині і серед деяких інших неорелігійних течій. Потребу в необхідній літературі громади задовольняли за рахунок російськомовних видань, але їх наявність і спрощувала, і водночас ускладнювала адаптацію новітніх релігій в Україні. З огляду на сучасну мовну ситуацію, українські віруючі прекрасно розуміють проповіді, книжки, релігійну періодику російською. Але новітній рух, який має богослужбову і богословську літературу українською мовою, в свідомості людей набирає (нехай лише зовні) ознак нечужої течії, якій можна довіряти.

В руслі адаптаційних процесів для АР лежить і проблема врахування ними історичного, культурного та національного контексту в своїй місіонерській діяльності. Українське суспільство має підстави для незадоволення діяльністю тих релігійних течій, які не враховують історичну релігійну традицію українців, в непритаманній українській ментальності формі нав'язують те чи інше вчення, вважають свої цінності набагато вищими за традиційно українські, безпардонно і примітивно проводять місіонерську роботу, зневажають українську мову тощо. Незнання місіонерами релігійної історії України та її сучасної релігійної конфігурації, особливостей релігійної духовності народу, серед якого вони проповідують свої вчення, лише шкодить новим рухам, їх утвердженню в Україні. Цей недолік перших років поширення АР майже подоланий. Хтось вирішує цю проблему спонтанно, а хтось системно, як, наприклад, ЦІХСОД, яка спеціально готує молодих місіонерів для України, яким, крім мови, викладається історія і культура України тощо.

На сьогодні більшість неорелігійних громад вже організаційно оформилися, уточнили віросповідні положення, зміцнили свої позиції в соціумі. Отже, в цілому відбулася стабілізація як кількості неорелігійних громад та представлених в Україні різних релігійних течій, так і прихильників або членів цих громад. Найбільш організаційно стабільними нині є Церква Повного Євангелія, різні харизматичні церкви, Церква Ісуса Христа Святих останніх днів, Церква Христова. Вони вже увійшли в русло нормального функціонування як релігійних організацій. Але ще залишилися й такі релігійні течії, які організаційно не є цілісними, не визначеними в духовному полі України. Їм доведеться ще стати власне релігійними організаціями.

Поступово, входячи в нормальне русло релігійного життя, нові громади стають більш традиційними, перетворюються в потужні організації з розвинутою інфраструктурою, із значним штатом функціонерів, чітким розподілом сфер діяльності як всередині громади, так і поза нею. Зрозуміло, що утворення таких інституалізованих громад веде до партикуляризації, корпоратизації суспільства за релігійною чи конфесійною ознакою. Але поява нових організацій означає, що відбувається професіоналізація релігійної сфери. Якщо на початку діяльність неорелігійних об'єднань характеризувалася деяким примітивізмом, дилетантизмом в управлінні, то поступово зростає і освіченість, і досвід конфесійних керівників, кожного з віруючих.

Зрозуміло, що й нові течії мають багато претензій до нашого суспільства. Навряд чи неовіруючим в Україні подобається необґрунтована ворожість і упередженість людей щодо АР. Члени нових релігійних організацій не можуть збагнути причини нерівності у ставленні до себе з боку держави, погодитися з невиконанням державою конституційних і законодавчих норм з свободи совісті, сприйняти обмеження владних структур щодо пропаганди ними релігійних знань тощо. Церкви навчилися формулювати свої питання і претензії, інколи навіть в залі суду.

Як бачимо, *проблема існування американських релігій в Україні, в отже й американізації українського релігійного життя* має декілька зрізів, підходів, аспектів.

Її можна інтерпретувати психологічно, політично, соціологічно, філософськи, геополітично, економічно, з т.з. національної безпеки, фінансових інтересів тих чи інших груп тощо. Хоча мова йде про релігію, але реально релігія живе не тільки у своєму, вузько функціонально означеному полі. Вона проявляє себе в інших контекстах – економічному, політичному, соціальному, історичному, духовному, культурному. Оцінка цього контексту різна як з боку американців, так й українців. Але загалом модель така:

Україна – одна із історичних культурних територій Східної Європи, що довгий час знаходилася в політичній, економічній та ін. залежності від сусідніх держав (Польща, Росія, Австро-Угорщина, Румунія). Отримавши в 1991 році державну незалежність, ця країна пережила системний колапс, з якого дуже повільно вибирається шляхом реформування своєї економіки, соціальної сфери, політичного режиму тощо. Сподівання на швидке відродження країни, перетворення її на квітучий край, оазу матеріального благополуччя, соціального миру, політичної стабільності, зростаючої культурності і духовності, які існували в перші роки незалежності, не виправдалися. Не зупиняючись на причинах цієї системної кризи, подивимося на наслідки: поява соціального песимізму, глибоке моральне розчарування, зневіра в усіх і вся. Це все чудовий психологічний ґрунт для відчуття самотності, для пошуку шляхів виходу із ситуації. Саме в такий час активізуються не тільки пошуки матеріального, але й духовного виходу, компенсації.

Тому американські релігії – це не тільки привнесення американської віросповідності (про характерні ознаки якої вже йшлося), яка формувалася в інших історичних умовах серед принципово інших людей у час постання вільної демократичної держави, де пріоритетними визнавалися права особи. Американські релігії несуть із собою американський стиль життя, американський спосіб думання, американську модель міжособистісних відносин, американську манеру розмовляти, читати проповіді, спілкуватися, американський прагматизм і практицизм, американську повагу до людини та її прав, міжнародну мову, американські структури тощо.

Як українці ставляться до американських релігій? Однозначної відповіді на це питання немає. В суспільстві реально існує як мінімум три підходи до АР з багатьма варіаціями всередині кожного. І це корелюється із загальними настроями України щодо Америки, а вони, як відомо, хитаються від позитивних (проамериканство=комполітизм) до різко негативних (антиамериканство=антиглобалізм).

Можна передбачати, скажімо, що православні, причому всіх юрисдикцій, до релігій американського коріння ставляться негативно, в кращому випадку – стримано, оскільки тільки православ'я вони вважають єдино істинною релігією і вірою українського народу, чії інтереси ці церкви представляють. Альтернативною є позиція адептів самих АР, молоді, яка орієнтована на Захід, інтелігенції, яка усвідомлює роль міжкультурних обмінів і комунікацій. Всі вони, очевидно, до АР ставляться надзвичайно приязно.

Виокремлюючи такі різні погляди і відношення, ми розуміємо, що є причини для їх існування, як об'єктивні (позитивний чи негативний досвід присутності окремих американських церков в українському просторі), так і суб'єктивні (світоглядні, політичні та ін. преференції представників таких підходів). Але зазначимо, що суспільство у своєму ставленні до нетрадиційної релігійності в цілому стає дедалі нетерпимим, відчувається супротив поширенню новітніх течій з боку державних, церковних та частини громадських структур. Сформований сталий стереотип щодо НРТ, в тому числі щодо АР: це чужі, ворожі, шкідливі утворення, які зомбують українське населення, поширюють неправдиву віру; руйнуючи істинну духовність українського народу, вони є тотальною загрозою українському

суспільству, здоров'ю нації, державній безпеці. Всі новонавернуті віруючі, з цієї точки зору, – це, в кращому випадку, жертви, а в гіршому – бездуховні істоти, зрадники свого народу. Висновок один – винищити вірус захоплення неукраїнськими релігіями, заборонивши їх діяльність. Це й відбувається на місцевому рівні, коли державні органи, порушуючи і законодавство, і демократичні права громадян, обмежують діяльність новітніх течій. Так, в свій час адміністрація Києва – столиці України, де на той час було зареєстровано 300 нових протестантських громад, заборонила здавати зали в оренду “новим” протестантам, які, зрозуміло, відчували брак молитовних будинків. Директори місцевих кінотеатрів та клубів вимушені були розірвати угоди з протестантами. Конфлікт між харизматичною Церквою Божою і київською владою щодо оренди приміщення для богослужінь призвів до створення при Київській мерії спеціальної ради для вирішення спірних питань, надання землі і дозволу під забудову нових храмів, молитовних будинків тощо.

За інформацією секретаріату Ради українських правозахисних організацій “РУПОР”, впродовж тільки минулого року Держкомрелігій надав 5154 офіційних погоджень на перебування в Україні віруючих-іноземців, структурні підрозділи Комітету на місцях видали 6793 погоджень. Відтак Україну в 2003 році відвідало 11947 закордонних релігійних діячів. До речі, цей факт вже викликав негативну реакцію з боку традиційних церков, яка була озвучена багатьма мас-медіа. За поданням обласних управлінь у справах релігій відмовляють у в'їзді представникам багатьох релігійних організацій та закордонним місіонерам, але при цьому не повідомляють, скільком відмовили.¹

Усвідомлюючи неоднорідність точок зору і поправління українського суспільства щодо АР, задумуємося над тим, а який підхід є найбільш оптимальним, прийнятним для суспільства, як українського, так і американського, а навіть світового? Америка навряд чи очікує на вселюдську любов і вдячність за поширення своєї присутності, в даному разі релігійної, в інорелігійному та іноетнічному середовищі. З іншого боку і Україна розуміє, що, привчаючи українців до макдональдовських хот-догів і зарубіжних кредитувань, важно втримати в чистоті віру батьків.

Американці, що приїжджають на релігійну місію, не бажають бути стереотипним уособленням імперії зла, носіями деструкції духовних традицій України, представниками тоталітарних сект. А тим більше громадяни України, які зробили свій вільний вибір на користь таких церков, не прагнуть автоматично бути зарахованими до п'ятої колони, яка готує заколот проти незалежної молоді держави. Та й Україні не потрібна, якщо вдуматися, ситуація додаткових проблемних протистоянь. Вона хоче стабільності, тому природним є її бажання мати об'єктивну, неупереджену, але правдиву інформацію про нові релігії, які з'являються в її життєво важливому просторі. От і виходить, що об'єктивно і Америка, і Україна прагнутимуть до формування нейтральної громадської думки щодо АР, до збільшення впливу саме об'єктивної точки зору на нові релігійні процеси, яка представлена науковцями і буде відстоюватися саме ними. Науковці фахово вивчають явища релігійного життя сучасної України й світу в усій його сукупності. Академічність релігієзнавства як науки вимагає саме такого – безоціночного, об'єктивного, неупередженого підходу до АР як духовного явища, що представлений певними інституалізаційними формами і реалізований в характері індивідуальної і суспільної релігійної свідомості і поведінки. Це надасть можливість бути в курсі реальних, а не надуманих проблем, спрямовувати АР на інтеграцію в українське суспільство, допомогти їм позбавитися сектантських настроїв, недовіри, подивитися на себе очима інших суб'єктів соціальних відносин, що сприятиме гармонізації сучасного українського релігійного життя.

¹ Релігійна панорама. – 2004. - №3. – С.2.